

Maalle uudet lajit

- *Euchloe ausonia* (Hübner, 1803)
- *Lycaena tityrus* Poda, 1761
- *Cucullia tanacetii* [Denis & Schiffermüller], 1775

Euchloe ausonia (Hübner, 1803) — Suomelle ja Pohjois-Euroopalle uusi päiväperhoslaji ja -suku

Suomen havainto.
N Helsinki 30.7.1970; 1 ♂;
Ilkka Jalas leg.

TAUSTAA. Järjestäessään Helsingin yliopiston eläinmuseon perhoskokoelmia J. Paukkunen kiinnitti huomiota erikoiseen yksilöön, joka oli sijoitettu isoon sinappiperhossarjaan ja ensivaikutelmaltaan muistutti lähinnä auroraperhosen (*Anthocharis cardamines*) ja sinappiperhosen (*Pieris daplidice*) risteymää. Materiaali, josta tämä yksilö löytyi, oli peräisin viimeisen vuosikymmenen aikana museolle lahjoitetuista yksityiskokoelmista (Coll. Schantz, Grotenfelt, Jalas ym.). Materiaali oli vasta melko äskettäin poistettu alkupe- räisistä laatikoistaan, eikä sitä ollut vielä yhdistetty museon Fennica-kokoelmaan. Tarkastelun jälkeen Z. Kolev ja J. Kullberg totesivat perhosen kuuluvan holarkti- seen *Euchloe*-sukuun ja tarkemmin lajiin *E. ausonia*. Etikettitiedon mukaan yksilö on pyydystetty 30.7.1970 N Helsingistä.

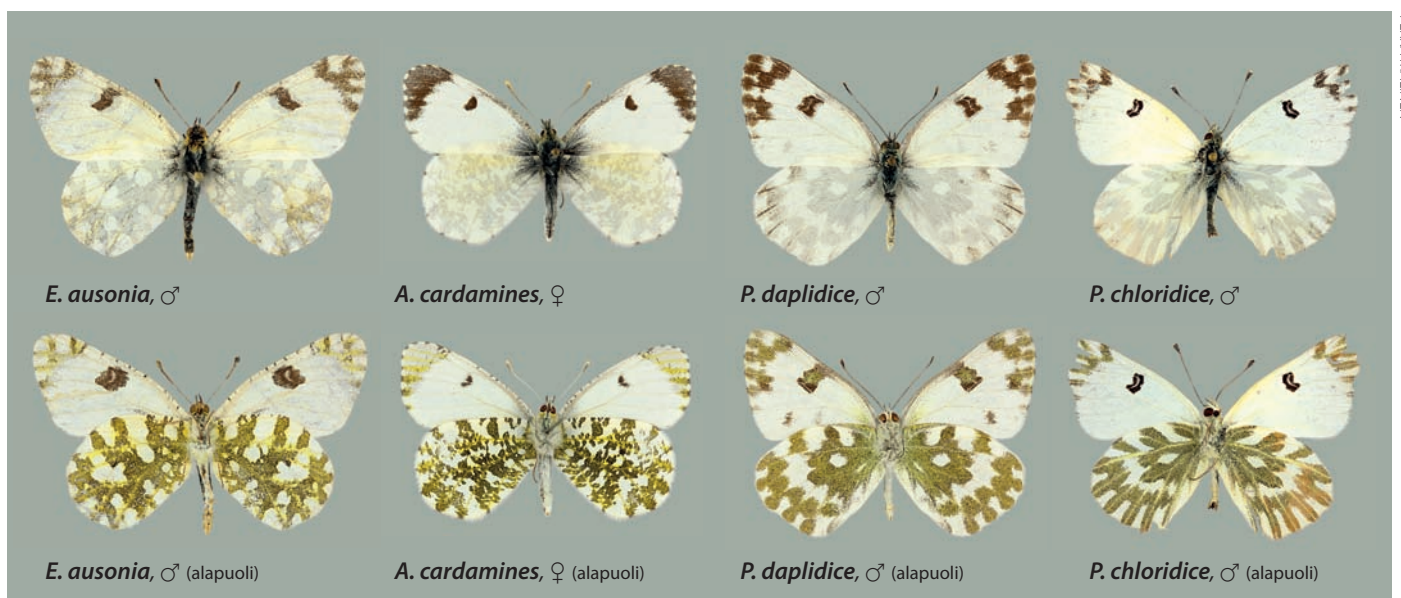
Yksilön havainnointia edelsi poikke- uskellisen hieno vaellustilanne (Wetter-

zentrale 2010). 19.7.1970 Euroopan halkaisi matalapaineen selänne, jonka kolme osa- keskusta sijaitsi Huippuvuorilla, eteläisellä Pohjanmerellä sekä etelämpänä Luoteis-Ukrainassa. Tämän matalapaineen ja Pohjois-Venäjällä sijainneen laajan korkeapaineen välistä Suomeen alkoi virrata erittäin lämmintä ilmaa kaakosta Mustanmeren itäpuolitse. Tilanne oli parhaimmillaan 20.7. ja seuraavana päivänä virtaukset suuntautuivat Etelä- ja Kaakkois-Suomen sijasta selvemmin Pohjois-Karjalaan ja etenkin Itä-Lappiin. Vastaava, joskin huomattavasti heikompi kaakkoisvirtaus toistui vielä 26. ja 27.7. Samassa vaelluksesta talletettiin toista tuhatta sinappiperhosta ja Suomen ainoat arosinappiperhokset (*Pieris chloridice*) (Karvonen & Karvonen 1983, Marttila ym. 1990). Säätilanteen ja rinnakkaishavaintojen perusteella *E. ausonian* etikettitietojen todenperäisyyttä ei mielestämme ole syytä epäillä, joten kyseessä on Suomen perhosfaunalle uusi laji sekä suku.

TUNTOMERKIT. Ensivaikutelma on tärkeä ja J. Paukkusen näkemys yksilöstä onkin helposti muistettava määritysohje, jonka avulla *E. ausonian* voi helposti erottaa jokseenkin samannäköisistä lajeista (Suomessa sinappi- ja arosinappiperhonen sekä auroraperhosnaaras). Sinappi- ja arosinappiperhosen tuntosarvet ovat pitkät ja ohuet, mikä on yksi Pierini-ryhmän tuntomerkeistä, kun taas *E. ausonian* tuntosarvet ovat paksut ja lyhyet, kuten auroraperhosella ja muilla Anthocharini-ryhmän lajeilla. Lisäksi takasiiven alapuolen kuviointi on huomattavan erilainen. Auroraperhosen ja *E. ausonian* tuntosarvet ja takasiiven kuviointi muistuttavat toisiaan,

mutta siipien muoto on erilainen: *E. ausonian* etusiiven kärki on suipompi ja takasiiven etureuna päättyy selvään kulmaan (Kuva 1).

LEVINNEISYYS. Euroopassa *E. ausonia* esiintyy Italiassa, Balkanin niemimaalla ja Etelä-Ukrainassa sekä Itä-Ukrainan, euroopanpuoleisen Venäjän ja Kazakstanin aroalueilla. Aasiassa lajin levinneisyys ulottuu Turkista ja Lähi-idästä Kaukasukselle, Keski-Aasiaan ja Himalajalle saakka. Italiassa, mistä laji on kuvattu, ja Balkanilla lajin levinneisyys kattaa melkein yksinomaan välimerenilmaston hallitsemat alueet. Esimerkiksi Etelä-Bulgariassa laji on laajalle levinnyt, joskin harvoin runsas. Pohjois-Bulgarian sisämaa-alueilla sekä viereisessä Serbiassa, jonne pääsee vain murto-osa Välimeren alueelta virtaavista ilmamassoista, laji on jo harvinaisuus. Niin ikään lajin esiintyminen Ukrainassa painottuu etelään, lähinnä Krimin niemimaalle. Odottamattomasti *E. ausonian* levinneisyys karkaa kauas pohjoiseen heti Ukrainan itärajan toisella puolella (Kuva 3). Pohjoisimmat havainnot ovat Moskovasta 900 km Helsingistä kaakkoon sekä Prioksko-Terrasnyi Zapovednik -suojelualueelta (Pljushtch ym. 2005). Keski-Venäjällä lajin tiedetään runsastuneen 2000-luvun alkuvuosina ja laajentaneen esiintymisaluettaan pohjoiseen (Pljushtch ym. 2005). Kyseessä on hyvä lentäjä ja esimerkiksi Bulgariassa, missä laji yleensä esiintyy alle 800 mpy korkeudessa, yksittäisiä yksilöitä tavataan metsärajan lähellä yli 1600 mpy korkeudessa ja yli 20 km päässä lähimmistä esiintymistä (ZK, omat havainnot). Paras esimerkki *E. ausonian* lentokyvystä on epäilemättä Suo-

KUVA 1. Suomessa tavatuista lajeista *Euchloe ausonia* muistuttaa eniten auroraperhosnaarasta (*Anthocharis cardamines*) sekä sinappi- ja arosinappiperhosta (*Pontia daplidice* ja *P. chloridice*).

KUVA 2. Tavanomaista joutomaiden kasvillisuutta kasvava avoin hiekkapohjainen väylä on *Euchloe ausonian* elinympäristöä mm. Bulgarian koillisosissa. Viileän kevään jälkeen kesäkuun alkupäivinä 2010, havaittiin paikalla erityisesti vastakuoriutuneita yksilöitä.

messä havaittu yksilö. Pienemmässä mitakaavassa lajin lentokyky näkyy lajityypillisenä käyttäytymispiirteinä: yksilöt eivät juuri pysähdy kukille ruokailemaan, vaan lentävät alati (JPK & TL, omat havainnot).

ELINTAVAT. Tavallisesti *E. ausonia* esiintyy ruderaattialueilla, hiekkaisilla tai kivikkaisilla rinteillä, kuivilla kedoilla sekä aroilla (ks. kuva 2). Suurimmassa osassa Itä-Eurooppaa lajilla on kaksi sukupolvea, joiden lentoajat ovat huhtikuusta kesäkuuhun ja heinäkuusta syyskuuhun. Toukkien ravintokasveihin kuuluvat monenlaiset ristikukkaiskasvit (Brassicaceae), kuten kilpiruohot (*Alyssum*), värimorsinko (*Isatis tinctoria*), sinapit (*Sinapis*), pernaruohot (*Sisymbrium*), saipot (*Iberis*), pölkkyruoho (*Arabis glabra*), ukonpalot (*Bunias*) sekä Suomesta puuttuvat taksonit *Aethionema* sp. ja *Biscutella* sp. (Tolman 1997, Pljushtch ym. 2005).

MUUTA. Euroopassa kyseessä olevaan taksonomisesti vaikeaan lajiryhmään kuuluu *E. ausonian* lisäksi kaksi muuta yleis-

seksi luokiteltavaa taksonia: *E. crameri* Butler, 1869, joka esiintyy Länsi-Euroopan eteläosissa ja *E. simplonia* Boisduval, 1828, jota tavataan Alpeilla ja Pyreneillä (Tolman 1997). Aasiassa esiintyy useita *ausonia*-ryhmän taksoniteita, esim. *E. pulverata* Christoph, 1884, *E. daphalis* Moore, 1865 ja *E. naina* Kozhantshikov, 1923. Näiden taksonien statusta ei ole vielä selvitetty yksimielisesti (Gorbunov 2001). Tässä haasteellisessa tilanteessa *E. ausonia*-kaan ei ole säästynyt tunnistettaviksi alalajeiksi pilkkomisyriyksiltä. Esimerkiksi Itä-Euroopassa väitetään esiintyvän Saratovista kuvattu ”alalaji” *E. ausonia* ssp. *volgensis* Krulikowsky, 1897, johon Suomen ainoa yksilö kuuluisi oletetun alkuperänsä ansiosta (ks. yllä). Kuitenkin laji on niin muunteleva, että tämä taksoni ei millään tavoin eroa lännempänä esiintyvistä *E. ausonia* -populaatiosta (Pljushtch ym. 2005).

Zdravko Kolev, Jaakko Kullberg & Juho Paukkunen

KUVA 3. *Euchloe ausonian* levinneisyys Kaakkois- ja Itä-Euroopassa.

● = suomalaisen yksilön löytöpaikka (N Helsinki),
● = muut tunnetut havainnot, vihreä varjostus = oletettu levinneisyysalue.

Abadjiev (2001), Pljushtch ym. (2005), Savchuk (2010), Schaider & Jakšić (1989) ja Székely (2008) pohjalta piirtänyt Z. Kolev.

*Lycaena tityrus****Lycaena tityrus* Poda, 1761**

Suomen havainto.
Ka Hamina 6718:3511; 21.7.2009;
1 ♂; T. Nupponen

TUNTOMERKIT (Graeffe ym. 2007). *L. tityrus* on keskikokoinen kultasiipi, siipiväli 28–31 mm. Koiraan siivet ovat yleisväritykseltään mustanruskeat (ulkoreuna hieman keskustaa tummempi), joskin vähintään kohtuukuntoisilla yksilöillä näkyy selvä violetti häive (Kuva 4). Naaraalla punertavankeltainen ”pohjaväri” näkyy vaihtelevasti tumman yleisilmeen läpi. Etusiiven keskisarassa on pari mustaa täplää ja ulomman poikkiviirun kohdalla mutkittileva täplärivi, joiden lisäksi naarailla ulkosarassa kellanpunainen kaaritäplärivi. Naaraiden takasiiven yläpinnan ulkoreunassa on selvä kellanpunainen kaaritäplärivi, koirailta ulkoreunan takosassa vain muutama erillinen täplä. Etusiiven alapuoli on pohjaväritään kellertävänharmaa (naarailla aavistuksen punertava) ja ulomman poikkiviirun isot mustat täplät muodostavat mutkittilevan kaaren (Kuva 5). Etusiiven ulkosarakkeen kellanpunaiset täplät ja takasiiven reunajuova

ovat sekä ulko- että sisäpuolelta mustien ilman vaaleaa rajausta olevien varjostustäplien rajaamat, mikä erottaa lajin muista kotimaisista tai lähialueiden lajeista (Suomessa lähinnä *L. helle* ja *L. hippothoe*).

LEVINNEISYYS. *L. tityrus* esiintyy käytännössä koko Manner-Euroopassa, mutta puuttuu yllättäen lähes kaikilta isoiltakin saarilta (Vliegthart ym. 2004). Edellisen ja Higgins & Rileyn (1970) tiedoista poiketen laji on ilmeisesti havaittu Iso-Britanniassa ensi kerran jo toistasataa vuotta sitten (ks. Eeles 2010). Idässä lajin levinneisyys ulottuu Venäjän euroopanpuoleiseen etelä- ja itäosaan, mutta Luoteis- ja Pohjois-Venäjällä lajia ei Vliegthartin ym. (2004) mukaan ole tavattu. Tieto Pohjois-Venäjältä on vanhentunut ja lajin tiedetään elävän pohjoisessa ainakin Kostamukseen saakka (Saarinen & Gorbach 2007). Pohjoismaista lajia on tavattu aiemmin Tanskasta ja Ruotsista ja Baltiassa laji esiintyy niin Liettuassa, Latviassa kuin Virossa (Vliegthart ym. 2004). Virossa *L. tityrus* on runsastunut ja yleistynyt voimakkaasti 2000-luvulla (Graeffe ym. 2007). Kaakkois-Virossa laji on runsas ja maan itäosassa sen levinneisyys ulottuu pohjoisessa Suomenlahdelle. Lajin levinneisyydestä Euroopan ulkopuolella ei ole selvyyttä (Vliegthart ym. 2004).

KUVA 4. Väriykseltään ja erityisesti lennossa ruskokultasiipi (*Lycaena tityrus*), varsinkin koiras, muistuttaa kovasti sinisiipinaaraita, mutta ”kultasiipimäinen” lentotyylillä paljastaa kyllä lajin. Kunhan vain muistaa, että tämäkin laji on olemassa!

KUVA 5. Ruskokultasiipikoiras vartioi reviiirään istuen pitkiä aikoja paikallaan kasvillisuudessa ja on tällöin varsin huomaamaton. Kilpailijan tai muun häiriön ilmaantuessa koiras syöksähtää nopealentoiseen ”taisteluun” ja palaa yleensä voittajana takaisin päivystyskohtaansa.

ELINTAVAT. Pohjois-Euroopassa laji esiintyy erilaisilla kuivahkoilla niityillä ja joutomailla, mutta Etelä-Euroopassa myös sekä kosteilla niityillä että kosteikkojen laiteilla (JPK, omat havainnot). Suomen eteläpuolella laji lentää kahtena sukupolvena kuten *L. phlaeas* huhtikuun lopusta toukokuun loppuun ja uudelleen elokuusta syyskuuhun (Higgins & Riley 1970). Mikäli laji kotiutuu Suomeen, täällä talvehtiva sukupolvi aloittanee lentonsa toukokuun jälkipuoliskolla ja kesäpolvi heinäkuun puolivälissä. Toukka elää hierakoilla (*Rumex*) (Higgins & Riley 1970), joista lajin pohjoiseurooppalainen pääelinympäristö huomioiden kysymykseen tulevat Suomessa lähinnä niittysuolaheinä (*Rumex acetosa*) ja ahosuolaheinä (*R. acetosella*).

MUUTA. Kotimainen havainto tehtiin kuivalla joutomaakentällä, mikä sopii hyvin lajin elinympäristöksi (K. Nupponen, suull. tieto). Koska havainto koskee vain yksittäistä perhosta, saattaa kysymyksessä olla Suomenlahden eteläpuolelta harhautunut yksilö. Toisaalta lajia ei edes pyritty havainnoimaan tarkemmin lisäyksilöiden löytymiseksi (K. Nupponen, suull. tieto). Vaikka *L. tityrus* -yksilöt eivät ole erityisen innokkaita lentäjiä ja istuvat paljon, lentäessään ne ovat kuitenkin nopeita (JPK, omat havainnot). Varsinkin koiras muistuttaa lennossa väritykseltään sinisiipinaaraita, joista sen erottaa lähinnä ”kultasiipimäinen” lentotyyli (JPK, omat havainnot). Lajin piilotteleva elämäntapa ja heikolta vaikuttava leviämiskyky (laji puuttuu monilta saarilta!) eivät tue käsitystä kotimaisen havainnon vaellusluonteesta. Niin tai näin, pohjoisuus ei Etelä-Suomessa ole lajin kotiutumisen esteenä, kuten havainto Venäjän Karjalan Kostamuksesta osoittaa (ks. Saarenen & Gorbach 2007). Kostamus sijaitsee Ok Kajaanista noin 30 kilometriä koilliseen, minkä perusteella *L. tityrus* -populaatioiden löytyminen laajalta alueelta Itä-Suomesta on mahdollista.

***Cucullia tanaceti* [Denis & Schiffermüller], 1775**

Suomen havainto.
N Hanko 664:327; 2.7.2009; 1 ♂;
H. Koski (ks. myös Pakkanen 2009)

Tuntomerkit. *C. tanaceti* kuuluu sukunsa keskikokoisiin lajeihin, siipiväli 40–48 mm (Ronkay & Ronkay 1994). Etusiipien pohjaväri on tummuudeltaan vaihteleva harmaa. Luonteenomaisin piirre, mikä erot-

taa *C. tanaceti*n muista Pohjois-Euroopassa esiintyvistä *Cucullia*-lajeista on etusiiven keskiosassa oleva voimakas musta pitkittäsviiru (Skou 1991), joka lähes yhtyy mustaan tyvi- ja kärkiuomuun (Ronkay & Ronkay 1994). Takasiivet ovat kiiltävän valkoiset, mutta toisinaan naarailla siiven ulkoreunassa on leveästi tummaa varjostusta (Ronkay & Ronkay 1994). Suomalaisista lajeista *C. tanaceti* muistuttaa lähinnä *C. umbraticaa*, mutta jälkimmäiselle tyypillinen etusiiven keskiosan tumman viirun yläpuolisen solun vaalea väritys puuttuu eikä solu poikkea siiven pohjaväristä (Ronkay & Ronkay 1994).

LEVINNEISYYS. *C. tanaceti* esiintyy laajasti Etelä ja Keski-Euroopassa ja yleislevinneisyydeltään laji on atlanto-mediterraani, joskin Keski-Euroopan luoteisosista (Iso-Britannia, Belgia, Alankomaat) lajia ei ole tavattu (Fibiger & Skule 2004). Venäjän euroopanpuoleisissa osissa laji tunnetaan Keski- ja Etelä-Venäjältä (Fibiger & Skule 2004). Pohjoismaista laji on aikaisemmin havaittu yksittäin 100 vuotta sitten Tanskassa ja Ruotsissa (Skou 1991), Baltiasta laji tunnetaan Latviasta ja Liettuasta (Fibiger & Skule 2004). Euroopan ulkopuolella laji esiintyy Välimeren eteläpuolella Pohjois-Afrikassa, mistä levinneisyys ulottuu Lähi-itään ja Vähä-Aasiaan (Ronkay & Ronkay 1994).

ELINTAVAT. Laji esiintyy kuivissa ja lämpimissä ympäristöissä sekä hiekkamailla että kalliopohjalla (Skou 1991, Ronkay & Ronkay 1994, Ahola & Silvonen 2008). Etelä-Euroopassa laji lentää kahtena sukupolvena (Ronkay & Ronkay 1994). Talvehtiva sukupolvi aloittaa lentonsa jo maalisiipin huhtikuun vaihteessa ja muun muassa kärsämoilla (*Achillea*) elävät kevätpolven jälkeläiset kehittyvät aikuisiksi heinäkuussa (JPK, omat havainnot). Pohjoisempina elinkierto vaikuttaa yksipolviselta, sillä aikuisia tapaa yksinomaan toukokuun lopulta heinäkuun alkuun (Skou 1991). Ronkayn & Ronkayn (1994) mukaan suoraan aikuisiksi kehittyvät kesäpolven muodostavat toukat elävät Suomessa esiintyvistä kasveista kärsämöiden lisäksi pietaryrteillä (*Tanacetum*) ja sauramoilla (*Anthemis*), kun taas kesäsuokupolven syksyllä esiintyvät toukat elävät marunoilla (*Artemisia*). Saksassa lajin on todettu elävän toukkana pujolla (*Artemisia vulgaris*) (Skou 1991), mikä tulee kysymykseen todennäköisimpänä ravintokasvina myös Suomessa olettaen, että mahdollinen kotimainen kanta lienee käytännössä yksipolvinen (ks. myös Ahola & Silvonen 2008).

Cucullia tanaceti, ♂

MUUTA. Suomalainen *C. tanaceti* -yksilö tallennettiin haavilla radanvarren avoimelta kentältä matalalla maanpinnan yläpuolelta lentämästä. Muiden *Cucullia*-lajien tapaan *C. tanaceti* tulee heikosti pyydiksiin ja on parhaiten havaittavissa toukana (Skou 1991, Ronkay & Ronkay 1994). Ravintokasvin esiintyminen ei rajoita lajin mahdollista esiintymistä Suomessa. En-teellisesti ainoa kotimainen yksilö saatiin ajankohtana (2.7.), jolloin ei esiintynyt huomattavia vaellusvirtauksia eikä lähivaelluksiinkaan viittaavia muita perhos-havaintoja juuri ilmoitettu. Toisaalta lajin toukkia on menestyksestä etsitty havaintopaikan ympäristöstä sekä 2009 että 2010 ja siksi lajin kotimaisuus jää avoimeksi. Lajin suomenkieliseksi nimeksi ehdotetaan viirukaapuyökkönen, mikä sisältää vihjeen lajin tunnistamiseksi.

Hannu Koski

Harvinaiset lajit

• *Eupithecia irriguata*

— kirjopikkumittari

Aiemmin satunnaisena pidettyä (Mikkola ym. 1989), mutta aivan viime vuosina yleistyntä *E. irriguata* tavattiin edellisvuoden tapaan myös Manner-Suomessa (ks. Välimäki ym. 2009). Lajin esiintyminen näyttää vakiintuneen Lounais-Suomen tammikoihin, sillä vuonna 2009 lajia tavattiin kahdessa paikassa sekä Ab Länsi-Turunmaalla (yht. 16 exx.) että Al Lemlannissa (19 exx.). Lajin runsastumisesta sekä Manner-Suomessa että Ahvenanmaalla kertoo 13 (Kämäräinen 2005) ja 17 yksilön havaitsemisen yksillä paikoilla yhden vuorokauden aikana. Lisäksi tiedossamme on runsaasti ilmoittamattomia havaintoja, mutta nämä ovat samalta alueelta ja pitkälti samoilta paikoilta eivätkä muuta käsitystä lajin nykyisestä esiintymiskuvasta.